

REGULA NON BULLATA [RegNB]

[Prologus]

¹ In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. ² Hec est vita¹ quam frater Franciscus petiit a domino papa concedi et confirmari sibi; et ille concessit et confirmavit eam sibi et suis fratribus habitis et futuris. ³ Frater Franciscus et quicumque erit caput istius religionis promittat obedientiam et reverentiam domino Innocentio pape et eius successoribus. ⁴ Et alii fratres teneantur fratri Francisco et eius successoribus *obedire*.

[Cap. I: Quod fratres debent vivere in obedientia, in castitate et sine proprio]

¹ Regula et vita istorum fratrum hec est, scilicet vivere in obedientia, in castitate et sine proprio, et Domini nostri Jesu Christi doctrinam et vestigia sequi, qui dicit: ² *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia* (cfr. Lc 18,22), *que habes et da pauperibus et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me* (Mt 19,21). ³ Et: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me* (Mt 16,24). ⁴ Item: *Si quis vult venire ad me et non odit patrem et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus* (Lc 14,26). ⁵ Et: *Omnis qui reliquerit patrem aut matrem, fratres aut sorores, uxorem aut filios, domos aut agros propter me, centuplum accipiet et vitam eternam possidebit* (cfr. Mt 19,29; Mc 10,29; Lc 18,29).

[Cap. II: De receptione et vestimentis fratrum]

¹ Si quis divina inspiratione volens accipere hanc vitam venerit ad fratres nostros, benigne recipiatur ab eis. ² Quodsi fuerit firmus accipere vitam nostram, multum caveant sibi fratres, ne de suis temporalibus negotiis se intromittant, sed ad suum ministrum, quam citius possunt, eum representent.

³ Minister vero benigne ipsum recipiat et confortet et vite nostre tenorem sibi diligenter exponat. ⁴ Quo facto, predictus, si vult et potest spiritualiter sine impedimento, vendat omnia sua et ea omnia pauperibus studeat erogare. ⁵ Caveant autem sibi fratres et ministri fratrum quod de negotiis suis nullo modo se intromittant; ⁶ nec accipiant aliquam pecuniam neque per se neque per interpositam personam. ⁷ Si tamen indigent, alia necessaria corporis preter pecuniam recipere possunt fratres causa necessitatis sicut alii pauperes.

⁸ Et cum reversus fuerit, minister concedat ei pannos probationis usque ad annum, scilicet duas tunicas sine caputio et cingulum et braccas et caparonem usque ad cingulum. ⁹ Finito vero anno et termino probationis recipiatur ad obedientiam. ¹⁰ Postea non licebit ei ad aliam religionem accedere neque «extra obedientiam evagari» iuxta mandatum domini pape² nam secundum Evangelium *nemo mittens manum ad aratrum et aspiciens retro aptus est regno Dei* (Lc 9,62). ¹¹ Si autem aliquis venerit qui sua dare non potest sine impedimento et habet spiritualem voluntatem, relinquat illa, et sufficit ei. ¹² Nullus recipiatur contra formam et institutionem sancte Ecclesie.

¹³ Alii vero fratres qui promiserunt obedientiam, habeant unam tunicam cum caputio et aliam sine caputio, si necesse fuerit, et cingulum et braccas. ¹⁴ Et omnes fratres vilibus vestibus induantur, et possint eas repeciare de saccis et aliis peciis cum benedictione Dei, quia dicit Dominus in Evangelio: *Qui in veste pretiosa sunt et in deliciis* (Lc 7,25) *et qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt* (Mt 11,8). ¹⁵ Et licet dicantur hypocrite, non tamen cessent bene facere nec querant caras vestes in hoc seculo, ut possint habere vestimenta in regno celorum.

[Cap. III: De divino officio et ieiunio]

¹ Dicit³ Dominus: *Hoc genus demoniorum non potest exire nisi in ieiunio et oratione* (cfr. Mc 9,28); ² et iterum: *Cum ieiunatis nolite fieri, sicut hypocrite, tristes* (Mt 6,16). ³ Propter hoc omnes fratres sive clerici sive laici faciant divinum officium, laudes et orationes, secundum quod debent facere. ⁴ Clerici faciant officium et dicant pro vivis et pro mortuis secundum consuetudinem

¹Esser had hier 'vita evangelii Jesu Christi'. Paolazzi laat de laatste drie woorden op grond van de handschriften weg.

²Honorius III, *Cum secundum* (22.9.1220).

³Paolazzi laat vanaf hier de inspringing bij een nieuwe alinea weg.

clericorum. ⁵ Pro defectu **autem** et negligentia fratrum dicant omni die *Miserere mei Deus* (Ps 50) cum *Pater noster*; ⁶ pro fratribus defunctis dicant *De profundis* (Ps 129) cum *Pater noster*. ⁷ Et libros tantum necessarios ad implendum eorum officium possint habere. ⁸ Et laicis etiam scientibus legere psalterium, liceat eis illud habere; ⁹ aliis vero nescientibus litteras librum habere non liceat.

¹⁰ Laici **vero** dicant *Credo in Deum* et viginti quattuor *Pater noster* cum *Gloria Patri* pro matutino; pro laudibus vero quinque; pro prima *Credo in Deum* et septem *Pater noster* cum *Gloria Patri*; pro tertia, sexta et nona, **pro qualibet** septem; pro vesperis duodecim; pro completorio *Credo in Deum* et septem *Pater noster* cum *Gloria Patri*; pro mortuis septem *Pater noster* cum *Requiem eternam*; pro defectu et negligentia fratrum tria *Pater noster* **quolibet** die.

¹¹ Et similiter omnes fratres ieiunent a festo Omnium Sanctorum usque ad Natale et ab Epiphania, quando Dominus noster Jesus Christus incepit ieiunare, usque ad Pascha. ¹² Aliis autem temporibus non teneantur secundum hanc vitam nisi sexta feria ieiunare. ¹³ Et liceat eis manducare de omnibus cibis qui apponuntur eis, secundum evangelium (cfr. Lc 10,8).

[Cap. IV: De ministris et aliis fratribus qualiter ordinentur]

¹ In nomine Domini! ² Omnes fratres qui constituuntur ministri et servi aliorum fratrum, in provinciis et in locis in quibus fuerint, collocent suos fratres, quos sepe visitent et spiritualiter moneant et confortent. ³ Et omnes alii fratres mei benedicti diligenter obediant eis in hiis que spectant ad salutem anime et non sunt contraria vite nostre. ⁴ Et faciant inter se sicut dicit Dominus: *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis* (Mt 7,12); ⁵ et: *Quod tibi non vis fieri, non facias alteri* (cfr. Tob 4,16 ; Lc 6,31). ⁶ Et recordentur ministri et servi quod dicit Dominus: *Non veni ministrari, sed ministrare* (Mt 20,28) et **quod** commissum est eis cura animarum fratrum, de quibus, si **aliquis** perderetur propter eorum culpam et malum exemplum, *in die iudicii oportebit eos reddere rationem* (cfr. Mt 12,36) coram Domino Jesu Christo.

[Cap. V: De correctione fratrum in offensione]

¹ Ideoque animas vestras et fratrum vestrorum custodite, quia *horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr 10,31). ² Si quis autem ministrorum alicui fratrum aliquid contra vitam nostram preciperet vel contra animam suam, non teneatur ei obedire, quia illa obedientia non est, in qua delictum vel peccatum committitur. ³ Verumtamen omnes fratres qui sunt sub ministris et servis, facta ministrorum et servorum considerent rationabiliter et diligenter, ⁴ et si viderint aliquem illorum carnaliter et non spiritualiter ambulare pro rectitudine vite nostre, post tertiam admonitionem, si non se emendaverit, in capitulo Pentecostes renuntient ministro et servo totius fraternitatis, nulla contradictione impediens. ⁵ Si vero inter fratres, ubicumque **sint**, fuerit aliquis frater volens carnaliter et non spiritualiter ambulare, fratres, cum quibus est, moneant eum **et** instruant et corripiant humiliter et diligenter. ⁶ Quod si ille post tertiam admonitionem noluerit se emendare, quam citius possunt, mittant eum vel significant suo ministro et servo, qui minister et servus de eo faciat sicut sibi secundum Deum melius videbitur expedire. ⁷ Et caveant omnes fratres, tam ministri et servi quam alii, quod propter peccatum alterius vel malum **exemplum** non turbentur vel irascantur, quia diabolus propter delictum unius multos vult corrumpere; ⁸ sed spiritualiter, sicut melius possunt, adiuvent illum qui peccavit, quia *non est sanis opus medicus, sed male habentibus* (cfr. Mt 9,12 cum Mc 2,17).

⁹ Similiter omnes fratres non habeant in hoc potestatem vel dominationem, maxime inter se. ¹⁰ **Dicit** enim Dominus in Evangelio: *Principes gentium dominantur eorum, et qui maiores sunt potestatem exercent in eos* (Mt 20,25). *Non sic erit inter fratres, ¹¹ sed* quicumque voluerit inter eos maior fieri, sit eorum minister et servus (cfr. Mt 20,26-27), ¹² *et qui maior est inter eos, fiat sicut iunior* (cfr. Lc 22,26).

¹³ Nec aliquis frater malum faciat vel malum dicat alteri, ¹⁴ immo magis *per caritatem spiritus* voluntarie⁴ serviant et obediant *invicem* (cfr. Gal 5,13). ¹⁵ Et hec est vera et sancta obedientia Domini nostri Jesu Christi. ¹⁶ Et omnes fratres, **quotiescumque** *declinaverint a mandatis Domini* et extra obedientiam evagaverint, sicut dicit propheta (Ps 118,21), sciant se esse maledictos extra obedientiam, **quoadusque** steterint in tali peccato scienter. ¹⁷ Et quando **perseverant** in mandatis Domini que

promiserunt per sanctum evangelium et vitam ipsorum, sciant se in vera obedientia stare, et benedicti sint a Domino.

[Cap. VI: De recursu fratrum ad ministros et quod aliquis frater non vocetur prior]

Fratres, in quibuscumque locis sunt, si non possunt vitam nostram observare, quam citius possunt, recurrant ad suum ministrum hoc **ipsi** significantes. ² Minister vero taliter eis studeat providere, sicut vellet sibi fieri, si in consimili casu esset (cfr. Mt 7,12). ³ Et nullus vocetur prior, sed generaliter omnes vocentur fratres minores. ⁴ Et *alter alterius lavet pedes* (cfr. Joa 13,14).

[Cap. VII: De modo serviendi et laborandi]

¹ Omnes fratres, in quibuscumque locis steterint apud alios ad serviendum vel laborandum, non sint camerarii neque **cellarii**, nec presint in domibus **eorum** quibus serviunt; nec recipiant aliquod officium quod scandalum generet vel *anime sue faciat detrimentum* (cfr. Mc 8,36); ² sed sint minores et subditi omnibus qui in eadem domo sunt.

³ Et fratres qui sciunt laborare, laborent et eandem artem exercent quam noverint, si non fuerit contra salutem anime **sue** et honeste poterit operari. ⁴ Nam ait propheta: *Labores manuum tuorum quia manducabis, beatus es et bene tibi erit* (Ps 127,2 - R). ⁵ Et apostolus: *Qui non vult operari, non manducet* (cfr. 2 Thess 3,10); ⁶ et: *Unusquisque, in ea arte et officio, in quo vocatus est, permaneat* (cfr. 1 Cor 7,24). ⁷ Et possint pro labore **accipere** omnia necessaria preter pecuniam. ⁸ Et cum necesse fuerit, vadant pro helemosinis sicut alii **fratres**. ⁹ Et liceat eis habere ferramenta et instrumenta suis artibus **necessaria**.

¹⁰ Omnes fratres *studeant bonis operibus* insudare, ⁵ quia scriptum est: *Semper facito aliquid boni, ut te diabolus inveniat occupatum*. ⁶ ¹¹ Et iterum: «Otiositas inimica est anime». ⁷ ¹² Ideo servi Dei semper orationi vel alicui bone operationi insistere debent.

¹³ Caveant sibi fratres, ubicumque fuerint in eremis vel in aliis locis, quod nullum locum sibi approprient nec alicui defendant. ¹⁴ Et quicumque ad eos venerit, amicus vel adversarius, fur vel latro, benigne recipiatur. ¹⁵ Et ubicumque sunt fratres et in quocumque loco se invenerint, spiritualiter et diligenter debeant se revidere et honorare ad *invicem sine murmuratione* (1 Petr 4,9). ¹⁶ Et caveant sibi quod non se ostendant *tristes* extrinsecus et nubilosos hypocritas (cfr. Mt 6,16), sed ostendant se *gaudentes in Domino* (cfr. Phil 4,4), hilares et convenienter gratiosos.

[Cap. VIII: Quod fratres non recipiant pecuniam]

¹ Dominus precipit in evangelio: *Videte et cavete ab omni malitia et avaritia* (cfr. Lc 12,15); ² et: *Attendite vobis a sollicitudinibus huius seculi et a curis huius vite* (cfr. Lc 21,34). ³ Unde nullus fratrum, ubicumque sit et quocumque vadit, aliquo modo tollat nec recipiat nec recipi faciat pecuniam aut denarios, neque occasione vestimentorum nec librorum nec pro pretio alicuius laboris, immo nulla occasione, nisi propter manifestam necessitatem infirmorum fratrum; quia non debemus maiorem utilitatem habere et reputare in pecunia et denariis quam in lapidibus. ⁴ Et illos vult diabolus **obcecare**, qui eam appetunt vel reputant lapidibus meliorem. ⁵ Caveamus ergo nos, qui omnia **reliquimus** (cfr. Mt 19,27), ne pro tam modico regnum celorum perdamus. ⁶ Et si in aliquo loco inveniremus denarios, de his non curemus tamquam de pulvere, quem pedibus calcamus, quia *vanitas vanitatum et omnia vanitas* (Eccle 1,2). ⁷ Et si forte, quod absit, contigerit aliquem fratrem pecuniam vel denarios colligere vel habere, excepta solummodo predicta infirmorum necessitate, omnes fratres **teneant** eum pro falso fratre ~~et apostata~~ et fure et latrone et loculos habente (cfr. Joa 12,6), nisi vere penituerit. ⁸ Et nullo modo fratres recipiant nec recipi faciant nec querant nec queri faciant pecuniam vel pecunie helemosinam neque denarios pro aliquibus domibus vel locis; neque cum persona pro talibus locis **pecuniam** vel denarios querente vadant. ⁹ Alia autem servitia que non sunt contraria vite nostre, possunt fratres locis facere cum benedictione Dei. ¹⁰ Fratres tamen in manifesta necessitate leprosorum possunt pro eis querere helemosinam. ¹¹ Caveant tamen multum a pecunia. ¹² Similiter

⁵Gregorius M., *Hom. XIII in Ev.*; PL 76,1123.

⁶Hieronymus, *Epistola* 125,11; CSEL 56,130.

⁷Benedicti *Regula* XVIII,1.

caveant omnes fratres ut pro nullo turpi lucro terras circueant.

[Cap. IX: De petenda helemosina]

¹ Omnes fratres studeant sequi humilitatem et paupertatem Domini nostri Jesu Christi, et recordentur quod nichil aliud oportet nos habere de toto mundo, nisi, sicut dicit apostolus, *habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus* (cfr. 1 Tim 6,8). ² Et debent gaudere quando conversantur inter viles et despectas personas, inter pauperes et debiles, infirmos et leprosos et iuxta viam mendicantes. ³ Et cum necesse fuerit, vadant pro helemosinis. ⁴ Et non verecundentur et magis recordentur quia Dominus noster Jesus *Christus, Filius Dei vivi* (Joa 11,27) omnipotentis, *posuit faciem suam ut petram durissimam* (Is 50,7), nec verecundatus est; ⁵ et fuit pauper et hospes et vixit de helemosinis ipse et beata Virgo et discipuli eius.

⁶ Et quando facerent eis homines verecundiam et nollent eis dare helemosinam, referant inde gratias Deo, quia de verecundiis recipient magnum honorem ante tribunal Domini nostri Jesu Christi. ⁷ Et sciant quod verecundia non patientibus, sed inferentibus imputatur. ⁸ Et helemosina est hereditas et iustitia que debetur pauperibus, quam nobis acquisivit Dominus noster Jesus Christus. ⁹ Et fratres qui eam acquirendo laborant, magnam mercedem habebunt et faciunt lucrari et acquirere tribuentes: quia omnia que homines relinquent in mundo, peribunt, sed de caritate et helemosinis quas fecerunt, habebunt premium a Domino.

¹⁰ Et secure manifestet unus alteri necessitatem suam, ut sibi necessaria inveniatur et ministret. ¹¹ Et quilibet diligat et nutriat fratrem suum, sicut mater diligit et nutrit filium suum (cfr. 1 Thess 2,7), in quibus *eis* Deus gratiam largietur. ¹² Et *qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat, manducantem non iudicet* (Rom 14,3b).

¹³ Et quodcumque necessitas supervenerit, liceat universis fratribus, ubicumque fuerint, uti omnibus cibis, quos possunt homines manducare, sicut Dominus dicit de David, qui *comedit panes propositionis* (cfr. Mt 12,4), *quos non licebat manducare nisi sacerdotibus* (Mc 2,26). ¹⁴ Et recordentur quod dicit Dominus: *Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis huius vite et superveniat vobis repentina dies illa;* ¹⁵ *tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem orbis terre* (cfr. Lc 21,34-35). ¹⁶ Similiter etiam tempore manifeste necessitatis faciant omnes fratres de eorum necessariis, sicut eis Dominus gratiam largietur, «quia necessitas non habet legem». ⁸

[Cap. X: De infirmis fratribus]

¹ Si quis fratrum in *infirmis* ceciderit, ubicumque fuerit, alii fratres non dimittant eum, nisi constituatur unus de fratribus vel plures, si necesse fuerit, qui serviant ei sicut vellent sibi serviri⁹ (cfr. Mt 7,12); ² sed in maxima necessitate possunt ipsum dimittere alicui persone, que debeat sue satisfacere infirmitati. ³ Et rogo fratrem infirmum ut referat de omnibus gratias Creatori, et qualem vult eum *Deus*, talem se esse desideret, sive sanum sive infirmum, quia omnes quos Deus *ad vitam* preordinavit *eternam* (cfr. Act 13,48), flagellorum atque infirmitatum stimulis et compunctionis spiritu erudit, sicut dicit Dominus: *Ego quos amo arguo et castigo* (Apoc 3,19). ⁴ *Si autem* quis turbabitur vel irascetur sive contra Deum sive contra fratres, vel si forte sollicite postulaverit medicinas, nimis desiderans liberare carnem cito morituram, que est anime inimica, a malo sibi eventit et carnalis est, et non videtur esse de fratribus, quia plus diligit corpus quam animam.

[Cap. XI: Quod fratres non blasphemant nec detrahant, sed diligant se ad invicem]

¹ Et omnes fratres caveant sibi ut non calumnientur *aliquem* neque contendant verbis (cfr. 2 Tim 2,14); ² immo studeant retinere silentium, quodcumque eis *Dominus* gratiam largietur. ³ Neque litigent inter se neque cum aliis, sed procurent humiliter respondere dicentes: *Inutiles servi sumus* (cfr. Lc 17,10). ⁴ Et non irascantur, quia *omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit fratri suo: raca, reus erit concilio; qui autem dixerit: fatue, reus erit gehenne ignis* (Mt 5,22). ⁵ Et diligant se ad invicem, sicut dicit Dominus: *“Hoc est preceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos”* (Joa 15,12). ⁶ Et ostendant ex operibus (cfr. Jac 2,18) dilectionem quam habent ad invicem,

⁸ *Decretum Gratiani*, P.II. C.q.1 glossa ante c. 40.

⁹ cfr. S. Augustinus, *Epist. classis II, Ep. 40, IV,4; PL 33,155.*

sicut dicit apostolus: *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* (1 Joa 3,18).⁷ Et *neminem blasphemem* (cfr. Tit 3,2).⁸ Non murmurent, non detrahant aliis, quia scriptum est: *Susurriones et detractores sunt Deo odibiles* (cfr. Rom 1,29).

⁹ Et sint modesti omnem *ostendentes mansuetudinem ad omnes homines* (cfr. Tit 3,2).¹⁰ Non iudicent, non condemnent.¹¹ Et sicut dicit Dominus, non considerent minima peccata aliorum (cfr. Mt 7,3; Lc 6,41),¹² immo magis sua recogitent *in amaritudine anime sue* (Is 38,15).¹³ Et contendant *intrare per angustam portam* (Lc 13,24), quia dicit Dominus: *“Angusta porta et arcta via est, que ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam”* (Mt 7,14).

[Cap. XII: De malo visu et frequentia mulierum]

¹ Omnes fratres, ubicumque sunt vel vadunt, caveant sibi a malo visu et frequentia mulierum.² Et nullus cum eis consilietur solus.³ Sacerdotes honeste loquantur cum eis, dando penitentiam vel *aliquid* spirituale consilium.⁴ Et nulla penitus mulier ab aliquo fratre recipiatur ad obedientiam, sed dato sibi consilio spirituali, ubi voluerit agat penitentiam.⁵ Et multum omnes nos custodiamus et omnia membra nostra munda teneamus, quia dicit Dominus: *“Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est eam in corde suo”* (Mt 5,28).

[Cap. XIII: De vitanda fornicatione]

¹ Si quis fratrum diabolo instigante fornicaretur, *habitum* quem pro *ex* sua turpi iniquitate amisit ex toto deponat et a nostra Religione penitus *expellatur*.² Et postea penitentiam faciat de peccatis (cfr. 1 Cor 5,45).

[Cap. XIV: Quomodo fratres debeant ire per mundum]

¹ Quando fratres vadunt per mundum, *nichil* portent per viam (cfr. Lc 9,3), neque *sacculum neque peram* (cfr. Lc 10,4) *neque panem neque pecuniam* (cfr. Lc 9,3) *neque virgam* (cfr. Mt 10,10).² Et *in quamcumque domum* intraverint, dicant *primum: Pax huic domui* (cfr. Lc 10,5).³ Et *in eadem domo* manentes, edant et bibant *que apud illos sunt* (cfr. Lc 10,7).⁴ *Non resistant malo* (cfr. Mt 5,39), sed *si quis* eos in *maxillam* percusserit, prebeant *ei et alteram* (cfr. Mt 5,39 et Lc 6,29).⁵ *Et qui aufert eis vestimentum, etiam tunicam* non prohibeant (cfr. Lc 6,29).⁶ *Omni petenti se tribuant; et si quis aufert ea que sua sunt*, non repetant (cfr. Lc 6,30).

[Cap. XV: Quod fratres non equitent]

¹ Iniungo omnibus fratribus meis, tam clericis quam laicis, euntibus per mundum vel morantibus in locis, quod nullo modo apud se nec apud alium nec aliquo alio modo bestiam aliquam habeant.² Nec *etiam* eis liceat equitare, nisi infirmitate vel magna necessitate cogantur.

[Cap. XVI: De euntibus inter saracenos et alios infideles]

¹ Dicit Dominus: *“Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.”*² *Estote ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbe”* (Mt 10,16).³ Unde quicumque *fratrum divina inspiratione* voluerit ire inter saracenos et alios infideles, *vadant* de licentia sui ministri et servi.⁴ Minister *vero* det eis licentiam et non contradicat, si viderit eos *esse* idoneos ad mittendum; nam tenebitur Domino reddere rationem (cfr. Lc 16,2), si in hoc vel in aliis processerit indiscrete.⁵ Fratres vero qui vadunt, duobus modis inter eos possunt spiritualiter conversari.⁶ Unus modus est quod non faciant lites neque contentiones, sed sint subditi *omni humane creature propter Deum* (1 Petr 2,13) et confiteantur se esse christianos.⁷ Alius modus est quod, cum viderint placere *Deo*, annuntient verbum Dei, ut credant *in* Deum omnipotentem, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium, redemptorem et salvatorem Filium, et ut baptizentur et efficiantur christiani, quia *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei* (cfr. Joa 3,5).

⁸ Hec et alia, que placuerint Domino, ipsis et aliis dicere possunt, quia dicit Dominus in Evangelio: *“Omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in celis est”* (Mt 10,32).⁹ Et: *“Qui erubuerit me et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua et Patris et sanctorum angelorum”* (cfr. Lc 9,26).

¹⁰ Et omnes fratres, ubicumque sunt, recordentur quod dederunt se et reliquerunt corpora sua Domino **nostro** Jesu Christo. ¹¹ Et pro eius amore debent se exponere inimicis tam visibilibus quam invisibilibus, quia dicit Dominus: “*Qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet eam* (cfr. Lc 9,24) *in vitam eternam* (Mt 25,46). ¹² *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum* (Mt 5,10). ¹³ *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* (Joa 15,20). ¹⁴ *Si persequuntur vos in una civitate, fugite in aliam* (cfr. Mt 10,23). ¹⁵ *Beati estis* (Mt 5,11), *cum vos oderint homines* (Lc 6,22) *et maledixerint vobis* (Mt 5,11) *et persequentur vos et separaverint vos et exprobraverint et eiecerint nomen vestrum tamquam malum* (Lc 6,22) *et cum dixerint omne malum adversum vos mentientes propter me* (Mt 5,11). ¹⁶ *Gaudete in illa die et exultate* (Lc 6,23), *quoniam merces vestra multa est in celis* (cfr. Mt 5,12). ¹⁷ *Dico **autem** vobis amicis meis, **ne** terreamini ab his* (cfr. Lc 12,4), ¹⁸ *et nolite timere eos qui occidunt corpus* (Mt 10,28) *et post hoc non habent amplius quid faciant* (Lc 12,4). ¹⁹ *Videte ne turbemini* (Mt 24,6). ²⁰ *In patientia enim vestra possidebitis animas vestras* (Lc 21,19); ²¹ *qui **autem** perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*” (Mt 10,22; 24,13).

[Cap. XVII: De predicatoribus]

¹ Nullus **fratrum** predicet contra formam et institutionem sancte Ecclesie et nisi concessum sibi fuerit a ministro suo. ² Caveat **vero** sibi minister ne alicui indiscrete concedat. ³ Omnes tamen fratres operibus predicent. ⁴ Et nullus minister vel predicator appropriet sibi ministerium vel officium predicationis, sed quacumque hora ei iniunctum fuerit, sine omni contradictione dimittat suum officium.

⁵ Unde deprecor in caritate, que Deus est (cfr. 1 Joa 4,8.16), omnes fratres meos predicatorum, oratores, laboratores, tam clericos quam laicos, ut studeant se humiliare in omnibus, ⁶ non gloriari nec in se gaudere nec interius se exaltare de bonis verbis et operibus, immo de nullo bono quod Deus facit vel dicit et operatur in eis aliquando et per ipsos, secundum quod dicit Dominus: “*Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus subiciuntur vobis*” (Lc 10,20). ⁷ Et firmiter sciamus **quod** non pertinent ad nos nisi vitia et peccata. ⁸ Et magis debemus gaudere, *cum in tentationes varias incideremus* (cfr. Jac 1,2) et cum **sustinemus** quascumque anime vel corporis angustias aut tribulationes in hoc mundo propter vitam eternam.

⁹ Omnes ergo fratres caveamus ab omni superbia et vana gloria. ¹⁰ Custodiamus nos a sapientia huius mundi et a *prudencia carnis* (Rom 8,6); ¹¹ spiritus enim carnis vult et studet multum ad verba habenda, sed parum ad operationem, ¹² et querit non religionem et sanctitatem **interiorem spiritus**, sed vult et desiderat religionem et sanctitatem foris apparentem hominibus. ¹³ Et isti sunt, de quibus dicit Dominus: “*Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*” (Mt 6,2). ¹⁴ Spiritus autem Domini vult mortificatam et despectam, vilem et abiectam **et opprobriosam** esse carnem. ¹⁵ Et studet ad humilitatem et patientiam et puram **simplicitatem** et veram pacem spiritus. ¹⁶ Et semper super omnia desiderat divinum timorem et divinam sapientiam et divinum amorem Patris et Filii et Spiritus Sancti.

¹⁷ Et omnia bona Domino Deo altissimo et summo reddamus et omnia bona ipsius esse **recognoscamus** et de omnibus ei gratias referamus, a quo bona cuncta procedunt. ¹⁸ Et ipse altissimus et summus, solus verus Deus habeat et ei reddantur et ipse recipiat omnes honores et reverentias, omnes laudes et benedictiones, omnes gratias et **omnem** gloriam, cuius est omne bonum, qui solus est bonus (cfr. Lc 18,19). ¹⁹ Et quando videmus vel audimus malum **dici vel fieri vel blasphemari** Deum, nos bene dicamus et bene faciamus et laudemus Deum (cfr. Rom 12,21), *qui est benedictus in secula* (Rom 1,25).

[Cap. XVIII: Qualiter ministri conveniant ad invicem]

¹ Quolibet anno unusquisque minister cum fratribus suis possit convenire, ubicumque placuerit eis, in festo sancti Michaelis archangeli, de his que ad Deum pertinent, tractaturus. ² Omnes **autem** ministri qui sunt in ultramarinis et ultramontanis partibus, semel in tribus annis, et alii ministri semel in anno veniant ad capitulum **in Pentecoste** apud ecclesiam sancte Marie de Portiuncula, nisi a ministro et servo totius fraternitatis aliter fuerit ordinatum.

[Cap. XIX: Quod fratres vivant catholice]

¹ Omnes fratres sint catholici, vivant et loquantur catholice. ² Si quis vero erraverit a fide et vita catholica in dicto vel in facto et non se emendaverit, a nostra fraternitate penitus expellatur. ³ Et omnes clericos et omnes religiosos habeamus pro dominis in his que spectant ad salutem anime et a nostra religione non **deviant**, et ordinem et officium eorum et administrationem in Domino veneremur.

[Cap. XX: De penitentia et receptione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi]

¹ Fratres mei benedicti tam clerici quam laici confiteantur peccata sua sacerdotibus nostre religionis. ² Et si non **poterunt**, confiteantur aliis discretis et catholicis sacerdotibus, scientes firmiter et attendentes **quod** a quibuscumque sacerdotibus catholicis acceperint penitentiam et absolutionem, absoluti erunt procul dubio ab illis peccatis, si penitentiam sibi iniunctam procuraverint humiliter et fideliter observare. ³ Si vero tunc sacerdotem habere non **poterunt**, confiteantur fratri suo, sicut dicit apostolus Iacobus: *Confitemini alterutrum peccata vestra* (Jac 5,16).¹⁰ ⁴ Non tamen **ob** hoc dimittant recurrere ad **sacerdotes**, quia potestas ligandi et solvendi solis sacerdotibus est concessa. ⁵ Et sic contriti et confessi sumant corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi cum magna humilitate et veneratione, recordantes quod **ipse** Dominus dicit: *“Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem habet vitam eternam”* (cfr. Joa 6,55); ⁶ et: *“Hoc facite in meam commemorationem”* (Lc 22,19).

[Cap. XXI: De laude et exhortatione, quam possunt omnes fratres facere]

¹ Et hanc vel talem exhortationem et laudem omnes fratres mei, quandocumque placuerit eis, annuntiare possunt inter quoscumque homines cum benedictione Dei: ² Timete et honorate, laudate et benedicite, *gratias agite* (1 Thess 5,18) et adorete Dominum Deum omnipotentem in trinitate et unitate, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium. ³ *Agite penitentiam* (cfr. Mt 3,2), *facite dignos fructus penitentiae* (cfr. Lc 3,8), quia **scitote quod** cito moriemur. ⁴ *Date et dabitur vobis* (Lc 6,38). ⁵ *Dimittite, et dimittetur vobis* (cfr. Lc 6,37). ⁶ *Et si non dimiseritis, Dominus non dimittet vobis peccata vestra* (cfr. Mc 11,26); *confitemini omnia peccata vestra* (cfr. Jac 5,16). ⁷ Beati qui moriuntur in penitentia, quia erunt in regno celorum. ⁸ Vae illis qui non moriuntur in penitentia, quia erunt *filii diaboli* (1 Joa 3,10), cuius opera faciunt (cfr. Joa 8,41), et ibunt *in ignem eternum* (Mt 18,8; 25,41). ⁹ Cavete et abstinete ab omni malo et perseverate usque in finem in bono.

[Cap. XXII: De admonitione fratrum]

¹ Attendamus, omnes fratres, quod dicit Dominus: *Diligite inimicos vestros et benefacite his qui oderunt vos* (cfr. Mt 5,44), ² **nam et** Dominus noster Jesus Christus, cuius vestigia sequi debemus (cfr. 1 Petr 2,21), traditorem suum vocavit amicum (cfr. Mt 26,50) et crucifixoribus suis sponte se obtulit. ³ Amici igitur nostri sunt omnes illi, qui nobis iniuste inferunt tribulationes et angustias, verecundias et iniurias, dolores et tormenta, martyrium et mortem; ⁴ quos multum diligere debemus, quia ex hoc quod nobis inferunt habemus vitam eternam.

⁵ Et odio habeamus corpus nostrum cum **suis** vitiis et peccatis, quia carnaliter vivendo vult nobis auferre amorem **Domini nostri** Jesu Christi et vitam eternam et se ipsum cum omnibus perdere in infernum; ⁶ quia nos per culpam nostram sumus fetidi, miseri et bono contrarii, ad mala autem prompti et voluntarii, quia sicut dicit Dominus in Evangelio: ⁷ *“De corde **hominum** procedunt et exeunt cogitationes male, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritia, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, falsa testimonia, blasphemia, **superbia**, stultitia* (cfr. Mc 7,21-22; Mt 15,19). ⁸ *Hec omnia mala ab intus de corde hominis procedunt* (cfr. Mc 7,23) et *hec sunt que coinquant hominem”* (Mt 15,20).

⁹ Nunc autem, postquam dimisimus mundum, nichil aliud habemus facere, nisi **ut solliciti simus** sequi voluntatem Domini et placere ipsi. ¹⁰ Multum caveamus ne simus terra secus viam vel petrosa vel spinosa, secundum quod dicit Dominus in evangelio: ¹¹ *“Semen est verbum Dei* (Lc 8,11). ¹² Quod autem *secus viam cecidit et conculcatum est* (cfr. Lc 8,5), *hi sunt qui audiunt* (Lc 8,12) *verbum **regni** et non intelligunt* (cfr. Mt 13,19); ¹³ et *confestim* (Mc 4,15) *venit diabolus* (Lc 8,12) et

---

10cfr. Petrus Lombardus, *Sent.* IV, dist. XVII, cap. IV, ed. Quaracchi 1916², p. 853.

rapit (Mt 13,19) quod seminatum est in cordibus eorum (Mc 4,15) et tollit verbum de cordibus eorum, ne credentes salvi fiant (Lc 8,12).¹⁴ Quod autem super petrosam cecidit (cfr. Mt 13,20), hi sunt qui cum audierint verbum, statim cum gaudio (Mc 4,16) suscipiunt (Lc 8,13) illud (Mc 4,16).¹⁵ Facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizantur (Mt 13,21) et hi radicem in se non habent, sed temporales sunt (cfr. Mc 4,17), quia ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt (Lc 8,13).¹⁶ Quod autem in spinis cecidit, hi sunt (Lc 8,14) qui verbum Dei audiunt (cfr. Mc 4,18), et sollicitudo (Mt 13,22) et erumne (Mc 4,19) istius seculi et fallacia divitiarum (Mt 13,22) et circa reliqua concupiscentie introeuntes suffocant verbum et sine fructu efficitur (cfr. Mc 4,19).¹⁷ Quod autem in terram bonam (Lc 8,15) seminatum est (Mt 13,23), hi sunt qui in corde bono et optimo audientes verbum (Lc 8,15) intelligunt et (cfr. Mt 13,23) retinent et fructum afferunt in patientia” (Lc 8,15).¹⁸ Et propterea nos, fratres, sicut dicit Dominus, dimittamus mortuos sepelire mortuos suos (Mt 8,22).

¹⁹ Et multum caveamus a malitia et subtilitate satane, qui vult ne homo mentem suam et cor habeat ad Dominum Deum,²⁰ et circuiens desiderat cor hominis sub specie alicuius mercedis vel adiutorii tollere et suffocare verbum et precepta Domini a memoria.²¹ Et volens cor hominis per secularia negotia et curam excecere et ibi habitare, sicut dicit Dominus: “Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida (Mt 12,43) et inaquosa querens requiem,²² et non inveniens dicit: Revertar in domum meam, unde exivi (Lc 11,24).²³ Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam (Mt 12,44).²⁴ Tunc vadit et assumit septem alios spiritus nequiores se, et ingressi habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius peiora prioribus” (cfr. Lc 11,26).

²⁵ Unde, omnes fratres, custodiamus nos multum, ne sub specie alicuius mercedis vel operis vel adiutorii perdamus aut tollamus mentem nostram et cor a Domino.²⁶ Sed in sancta caritate que Deus est (cfr. 1 Joa 4,16), rogo omnes fratres tam ministros quam alios, ut omni impedimento remoto et omni cura et sollicitudine postposita, quocumque modo melius possunt, servire, amare, adorare et honorare Dominum Deum mundo corde et pura mente faciant, quod ipse super omnia querit.

²⁷ Ac semper faciamus habitaculum et mansionem (cfr. Joa 14,23) ipsi, qui est Dominus Deus omnipotens, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, qui dicit: “Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere omnia mala, que ventura sunt et stare ante Filium hominis (Lc 21,36).²⁸ Et cum stabitis ad orandum (Mc 11,25) dicite (Lc 11,2): Pater noster qui es in celis” (Mt 6,9).²⁹ Et adoremus eum puro corde, quoniam oportet semper orare et non deficere (Lc 18,1);³⁰ nam Pater tales querit adoratores.³¹ Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare (Joa 4,23-24).

³² Et ad ipsum recurramus tamquam ad pastorem et episcopum animarum nostrarum (1 Petr 2,25), qui dicit: “Ego sum pastor bonus, qui pasco oves meas et animam meam pono pro ovibus meis (cfr. Joa 10,14a.15b).³³ Omnes vos fratres estis;³⁴ et patrem nolite vobis vocare super terram, unus est enim Pater vester qui in celis est.³⁵ Nec vocemini magistri; unus est enim magister vester qui in celis est, Christus (cfr. Mt 23,8-10).³⁶ Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis (Joa 15,7).³⁷ Ubicumque sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Mt 18,20).³⁸ Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi (Mt 28,20).³⁹ Verba que locutus sum vobis, spiritus et vita sunt (Joa 6,64).⁴⁰ Ego sum via, veritas et vita” (Joa 14,6).

⁴¹ Teneamus ergo verba, vitam et doctrinam et sanctum eius Evangelium qui dignatus est pro nobis rogare Patrem suum et nomen eius nobis manifestare, dicens:⁴² “Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti michi (Joa 17,6), quia verba, que dedisti michi, dedi eis, et ipsi acceperunt et cognoverunt vere quia a te exivi, et crediderunt quia tu me misisti.⁴³ Ego pro eis rogo: non pro mundo,⁴⁴ sed pro hiis quos dedisti michi, quia tui sunt et omnia mea tua sunt (Joa 17,8-10).⁴⁵ Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti michi, ut sint unum sicut et nos (Joa 17,11b).⁴⁶ Hec loquor in mundo, ut habeant gaudium impletum in semetipsis.⁴⁷ Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.⁴⁸ Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo (Joa 17,13b-15).⁴⁹ Mirifica eos in veritate.⁵⁰ Sermo tuus

---

11 onder weglating van Pater clarifica nomen tuum (Joa 12,28a) et clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te (Joa 17,1b). Iets verzinnen met de langere weglatingen.

veritas est. ⁵¹ *Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum.* ⁵² *Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint ipsi sanctificati in veritate.* ⁵³ *Non pro eis rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt propter verbum eorum in me* (cfr. Joa 17,17-20), *ut sint consummati in unum, et cognoscat mundus quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti* (Joa 17,23). ⁵⁴ *Et notum faciam eis nomen tuum, ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis* (Joa 17,26). ⁵⁵ *Pater, quos dedisti michi volo ut ubi ego sum et illi sint mecum, ut videant claritatem tuam* (cfr. Joa 17,24) *in regno tuo*” (Mt 20,21).

Vers 21 : hier verandert Paolazzi de versindeling. Bij Esser begint vers 21 bij het citaat “*Cum immundus*”. Paolazzi zet hier een punt en laat de zin van 19 naar 20 doorlopen.

[Cap. XXIII: Oratio et gratiarum actio]

¹ Omnipotens, sanctissime, altissime et summe Deus, *Pater sancte* (Joa 17,11) et iuste, *Domine rex celi et terre* (cfr. Mt 11,25), propter temetipsum gratias agimus tibi, **quia** per sanctam voluntatem tuam et per **unigenitum** Filium tuum cum Spiritu Sancto creasti omnia spiritualia et corporalia, et nos *ad imaginem et similitudinem* tuam factos *in paradiso posuisti* (cfr. Gen 1,26; 2,15).

² Et nos per culpam nostram cecidimus. ³ Et gratias agimus tibi quia, sicut per Filium tuum nos creasti, sic per **veram et** sanctam dilectionem tuam *qua dilexisti* nos (cfr. Joa 17,26), ipsum verum Deum et verum hominem ex gloriosa semper Virgine beatissima sancta Maria nasci fecisti, et per crucem et sanguinem et mortem ipsius nos captivos redimi voluisti.

⁴ Et gratias agimus tibi quia ipse Filius tuus **iterum** venturus est in gloria maiestatis sue mittere maledictos, qui penitentiam non egerunt et te non cognoverunt, in ignem eternum, et dicere omnibus qui te cognoverunt et adoraverunt et tibi servierunt in penitentia: “*Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi*” (cfr. Mt 25,34).

⁵ Et quia omnes nos miseri et peccatores non sumus digni nominare te, suppliciter exoramus ut Dominus noster Jesus Christus *Filius* tuus *dilectus, in quo* tibi *bene* complacuit (cfr. Mt 17,5), una cum Spiritu Sancto Paraclito gratias agat, sicut tibi et ipsi placet, pro omnibus, qui tibi semper sufficit ad omnia, per quem nobis tanta fecisti. Alleluia.

⁶ Et gloriosam matrem beatissimam Mariam semper Virginem, beatum Michaellem, Gabrielem et Rophelem et omnes choros beatorum **spirituum**, seraphim, cherubim, thronorum, dominationum, principatum, potestatum (cfr. Col 1,15), virtutum, angelorum, archangelorum, beatum Joannem Baptistam, Joannem Evangelistam, Petrum, Paulum et beatos patriarchas, prophetas, innocentes, apostolos, evangelistas, discipulos, martyres, confessores, virgines, beatos Eliam et Enoch, et omnes sanctos qui fuerunt et erunt et sunt, propter tuum amorem humiliter deprecamur, ut, sicut tibi placet, pro hiis tibi gratias referant summo vero Deo, eterno et vivo, cum Filio tuo carissimo Domino nostro Jesu Christo et Spiritu Sancto Paraclito *in secula seculorum. Amen. Alleluia* (Apoc 19,3-4).

⁷ Et Domino Deo universos intra sanctam ecclesiam catholicam et apostolicam servire volentes, et omnes **ecclesiasticos** ordines, sacerdotes, diaconos, subdiaconos, acolythos, exorcistas, lectores, ostiarios et omnes clericos, universos religiosos et **universas** religiosas, omnes **pueros** et parvulos, pauperes et egenos, reges et principes, laboratores et agricolas, servos et dominos, omnes virgines, continentas et maritatas, laicos, masculos et feminas, omnes infantes, adolescentes, iuvenes et senes, sanos et infirmos, omnes pusillos et magnos, et omnes populos, gentes, tribus et linguas (cfr. Apoc 7,9), omnes nationes et omnes homines **ubique** terrarum, qui sunt et erunt, humiliter rogamus et supplicamus nos omnes fratres minores, *servi inutiles* (Lc 17,10), ut omnes in vera fide et penitentia perseveremus, quia aliter nullus salvari potest.

⁸ Omnes diligamus *ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, ex tota virtute et fortitudine, ex toto intellectu* (cfr. Mc 12,30-33), *ex omnibus viribus* (cfr. Lc 10,27), toto nisu, toto affectu, totis visceribus, totis desideriis et voluntatibus *Dominum Deum* (Mc 12,30), qui totum corpus, totam animam et totam vitam dedit et dat omnibus nobis, qui nos creavit, redemit et sola sua misericordia salvabit (cfr. Tob 13,5), qui nobis miserabilibus et miseris, putridis et fetidis, ingratis et malis omnia bona fecit et facit.

⁹ Nichil ergo aliud desideremus, nichil aliud velimus, nichil aliud placeat et delectet nos nisi Creator et Redemptor et Salvator noster, solus verus Deus, qui est plenum bonum, omne bonum, totum bonum, verum et summum bonum, qui *solus est bonus* (cfr. Lc 18,19), pius, mitis, suavis et dulcis, qui solus est sanctus, iustus, verus et rectus, qui solus est benignus, innocens, mundus, a quo et

per quem et in quo (cfr. Rom 11,36) est omnis venia, omnis gratia, omnis gloria omnium penitentium, **omnium** iustorum, omnium beatorum in celis congaudentium.

¹⁰ Nichil ergo impediatur, nichil separet, nichil interpolet ¹¹ **quin** nos omnes omni loco, omni hora et omni tempore, quotidie et continue credamus veraciter et humiliter et in corde teneamus et amemus, honoremus, adoremus, serviamus, laudemus et benedicamus, glorificemus et superexaltemus, magnificemus et gratias agamus altissimo et summo Deo eterno, trinitati et unitati, Patri et Filio et Spiritui Sancto, creatori omnium, salvatori in se credentium et sperantium et diligentium eum, qui sine initio **[est]** et sine fine, immutabilis, invisibilis, inenarrabilis, ineffabilis, incomprehensibilis, investigabilis (cfr. Rom 11,33), benedictus, laudabilis, gloriosus, superexaltatus (cfr. Dan 3,52), sublimis, excelsus, suavis, amabilis, delectabilis et totus **semper** super omnia desiderabilis in secula **seculorum**. Amen.

Vers 11: Paolazzi voegt **[est]** tussen teksthaken toe omdat de zin anders niet loopt. **[est]** staat niet in de handschriften, maar als je klaar bent met de reconstructie van de handschriftelijke overlevering moet je je afvragen of de oorspronkelijke handschriftelijke tekst ook de oertekst kan zijn. Het is goede filologie om aan een auteur die de grammaticale regels kent, geen overtredingen van die regels toe te schrijven (p. 20 van P's artikel).

[Cap. XXIV: Conclusio]

¹ In nomine Domini! Rogo omnes fratres ut addiscant tenorem et sensum eorum que in ista vita ad salvationem anime nostre scripta sunt, et ista frequenter ad memoriam reducant. ² Et exoro Deum ut ipse, qui est omnipotens, trinus et unus, benedicat omnes docentes, discentes, habentes, recordantes et operantes ista, quoties repetunt et faciunt que ibi ad salutem anime nostre scripta sunt, ³ et deprecor omnes cum osculo pedum ut multum diligant, custodiant et reponant. ⁴ Et ex parte Dei omnipotentis et domini pape et per obedientiam ego frater Franciscus firmiter precipio et iniungo, ut ex his, que in ista vita scripta sunt nullus minuat vel in ipsa scriptum aliquod desuper addat (cfr. Deut 4,2; 12,32), nec aliam Regulam fratres habeant.

⁵ Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto, sicut erat in principio et nunc et semper et in secula seculorum. Amen.

FRAGMENTA ALTERIUS REGULE NON BULLATE [Frag]

I. Fragmenta codicis Wigorniensis (cod. Wo)

[VII,13-16:]

¹³ Caveant omnes fratres, ubicumque fuerint, in eremis vel aliis locis, quod nullum locum **vel aliquam rem** sibi approprient nec alicui defendant. ¹⁴ Et quicumque ad eos venerit, amicus vel adversarius, **cum ipsis aliquo modo non contendant**. ¹⁵ Et ubicumque sint fratres et in quocumque [loco se invenerint, spiritualiter et diligenter debeant se revidere et honorare ad «invicem sine murmuratione» (1 Petr 4,9). ¹⁶ Et caveant sibi quod non se ostendant tristes extrinsecus **et** nubilosos hypocritas (cfr. Mt 6,16), sed ostendant se «gaudentes in Domino» (cfr. Phil 4,4) et hilares] **et iocundos** et convenienter gratiosos.

[IX,1-9:]

¹ Omnes fratres studeant sequi humilitatem et paupertatem Domini nostri Jesu Christi et recordentur quod nichil aliud oportet nos habere de toto mundo, nisi, sicut dicit apostolus, «habentes [alimenta] et **vestes** quibus tegamur, hiis contenti simus» (cfr. 1 Tim 6,8). ² Et debent gaudere, quando conversantur inter viles et despectas personas, inter pauperes et debiles et infirmos et leprosos et iuxta viam mendicantes. ³ Et cum necesse fuerit, vadant pro eleemosynis. ⁴ Et non verecundentur, quia Dominus noster Jesus «Christus, Filius Dei vivi» (Joa 11,27) omnipotentis, «posuit faciem suam ut petram durissimam» (Is 50,7) nec verecundatus est; ⁵ et fuit pauper et hospes et vixit de elemosynis ipse et beata Virgo, **mater eius sancta Maria**, et discipuli eius. ⁶ Et quando fecerint homines eis verecundiam et noluerint eis dare, referant inde gratias Domino, quia de verecundiis recipient magnum honorem ante tribunal Domini nostri Jesu Christi.

⁷ Et sciant quod verecundia non patientibus, sed inferentibus imputabitur, ⁸ quod elemosyna est hereditas et iustitia que debetur pauperibus, quam Dominus noster Jesus Christus acquisivit. ⁹ Et fratres qui eam acquirendo laborant, magnam mercedem habebunt et facient lucrari et acquirere tribuentes; quia omnia que homines relinquunt in mundo, peribunt, sed de caritate et elemosynis quas fecerint, habebunt **vitam eternam**.

[X,3-4:]

⁷¹ Rogo **quemlibet** fratrem infirmum, ut referendo de omnibus gratias Creatori, **qualem** vult eum Deus, talem se esse desideret, sive sanum sive infirmum, quia omnes quos Dominus preordinavit «ad vitam eternam» (cfr. Act 13,48), flagellorum atque infirmitatum stimulis atque compunctionis spiritu erudit, sicut [dicit Dominus]: «Ego quos amo» (Apoc 3,19) *et cetera*.

⁷² **Unde rogo omnes fratres meos infirmos, ut in eorum infirmitatibus non irascantur nec conturbentur** contra Deum **aut** contra fratres, **nec multum** sollicite [om. **postulent**] medicinas neque nimis **desiderent** liberare carnem cito morituram, que est anime [add. *moritura* Wo] inimica.

[XI,6:]

⁶ Et ostendant fratres **ex operibus** (cfr. Iac 2,18) dilectionem [*pauperibus delectationem* Wo] quam habent invicem, sicut dicit Apostolus: «Non diligamus verbo neque lingua» (1 Joa 3,18) *et cetera*.

[XII,1-2.5a:]

¹ Omnes fratres, ubicumque sunt, caveant sibi a malo visu et frequentia mulierum. ² Et nullus cum eis consiliatur solus. *Infra*: ⁵ Et multum nos [...] et omnia membra nostra munda teneamus, quia dicit Dominus: «Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum» (Mt 5,28) *et cetera. Infra*:

[XIV,1:]

¹ Quando fratres vadunt per mundum, nichil portent per viam, neque sacculum, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque virgam, **neque calceamenta** (cfr. Lc 9,3; 10,4; Mt 10,10).

[XIV,4-6:]

⁴ [Non¹² resistant malo, sed **si quis** eos **in maxillam** percusserit, prebeant ei et alteram (cfr. Mt 5,39). ⁵ Et qui aufert eis vestimentum, **etiam** tunicam non prohibeant (cfr. Lc 6,29) [...], ⁶ et **si quis** aufert **ea** que sua sunt, non repetant (cfr. Lc 6,30).

[XVI,5-7a:]

⁵ Fratres vero qui **de** **licentia sui ministri vadunt inter infideles**, duobus modis p[ossunt] conversari spiritualiter. ⁶ Unus modus est quod non faciant lites neque contentiones, sed sint subditi «omni humane creature propter Deum» (1 Petr 2,13) et confiteantur se esse christianos. ⁷ Alius modus est quod, cum viderint Deo placere, annuntient verbum Dei, ut credant in Deum Patrem omnipotentem et Filium et Spiritum Sanctum. *Infra*:

[XVI,10-11:]

¹⁰ Et omnes fratres, ubicumque sint, recordentur quod dederunt se et reliquerunt se et corpora sua Domino Jesu Christo. ¹¹ Et pro eius amore **debent sustinere persecutionem et mortem tam ab inimicis** visibilibus et invisibilibus; *et cetera. Infra*:

[XVII,3-6:]

³ Omnes fratres **moribus** predicent. ⁴ Nullus minister vel predicator appropriet sibi ministerium vel officium predicationis, sed quacumque [om. *hora* Wo] ei iniunctum fuerit, dimittat officium suum. ⁵ Unde deprecor in caritate que est Deus (cfr. 1 Joa 4,8.16), omnes fratres meos predicatorum, oratores, laboratores, tam clericos quam laicos, ut studeant se humiliare in omnibus, ⁶

---

¹²De teksthaak «[>» wordt in het volgende fragment gesloten.

non gloriari, in se gaudere neque interius se exaltare de bonis verbis et operibus, immo de nullo bono quod Deus facit vel dicit vel operatur in eis quandoque et per ipsos, secundum quod dicit Dominus: «Verumtamen in hoc nolite gaudere, quod vobis spiritus subiciuntur» (Lc 10,20), *et cetera*.

[XVII,7-19:]

⁷ Et firmiter sciamus quod non pertine[n]t ad nos nisi vitia et peccata, ⁸ sed magis debemus gaudere, «cum in tentationes varias» inciderimus (cfr. Jac 1,2) et cum sustinuerimus quascumque anime et corporis angustias et tribulationes in hoc mundo propter vitam eternam.

⁹ Omnes ergo fratres caveamus a superbia et vana gloria. ¹⁰ Custodiamus nos **multum** a sapientia huius mundi et prudentia carnis (cfr. Rom 8,6-7); ¹¹ spiritus enim carnis vult et studet multum ad verba habenda, sed parum ad operationem, ¹² et querit non religionem et sanctitatem spiritus, sed vult et desiderat religionem et sanctitatem foris apparentem hominibus. ¹³ Et isti sunt, de quibus dicit Dominus: «Amen dico vobis, receperunt mercedem suam» (Mt 6,2). ¹⁴ Spiritus autem Domini vult **mortificatam** [*mortificationem* Wo] et despectam, vilem et abiectam et opprobriosam esse carnem. ¹⁵ Et studet ad humilitatem et patientiam, puram simplicitatem et veram pacem spiritus. ¹⁶ Et super omnia desiderat divinum timorem et divinam sapientiam et divinum amorem Patris et Filii et Spiritus Sancti.

¹⁷ Et omnia bona Domino Deo altissimo et summo reddamus et omnia bona ipsius esse recognoscamus. ¹⁸ Et ipse accipiat omnes honores et reverentias, omnes laudes et benedictiones, omnes gratias et glorias, cuius est omne bonum, qui solus est bonus (cfr. Lc 18,19).

¹⁹¹³ **Et quando audimus homines malum dicere vel blasphemare Dominum, nos bene faciamus et benedicamus** et laudemus Dominum, «qui est benedictus in secula» (Rom 1,25).

[XIX,3:]

⁵⁷ Omnes clericos et religiosos habeamus pro dominis in hiis que spectant ad salutem anime et a nostra [*mea* Wo] religione non devierint, et ordinem et administrationem eorum in Domino veneremur et officium. *Infra:*

[XXI,1-9:]

¹ Hanc vel talem exhortationem vel laudem **possunt omnes fratres, quantumcumque inspiraverit eis Deus, annuntiare** inter quoscumque homines cum benedictione Dei **et licentia sui ministri**: ² Timete et honorate, laudate et benedicite, gratias agite (1 Thess 5,18) et adorare Dominum Deum nostrum omnipotentem in Trinitate et Unitate, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium. ³ Agite penitentiam (cfr. Mt 3,2) et facite dignos fructus penitentiae (cfr. Lc 3,8), quia scitote quod cito moriemur. ⁴ «Date et dabitur vobis» (Lc 6,38). ⁵ Dimittite et dimittetur vobis (cfr. Lc 6,37). ⁶ Et «si non dimiseritis» (Mt 6,14), Dominus non «dimittet vobis peccata vestra» (Mc 11,26); confitemini omnia peccata vestra (cfr. Jac 5,16). ⁷ Beati qui moriuntur in penitentia, quia erunt in regno celorum. ⁸ Vae illis qui non moriuntur in penitentia, quia erunt «filii diaboli», cuius opera faciunt (Joa 8,41) et ibunt in ignem eternum. ⁹ Cavete et abstinete ab omni malo et perseverate usque in finem in bono.

[XXII,1-55:]

¹ [Attendamus, omnes fratres, quod dicit Dominus: «Diligite inimicos vestros et benefacite hiis qui oderunt vos» (cfr. Mt 5,44); **nam et** Dominus noster Jesus Christus, cuius vestigia sequi debemus (cfr. 1 Petr 2,21), traditorem suum vocavit amicum (cfr. Mt 26,50) et crucifixoribus suis sponte se obtulit. ² Amici igitur nostri sunt omnes illi qui nobis iniuste inferunt tribulationes, angustias,] verecundias, iniurias et dolores et tormenta, martyrium et mortem; ⁴ quos multum diligere debemus, quia ex hoc quod nobis inferunt habemus vitam eternam. ⁵ **Et castigemus** corpus nostrum **crucifigentes illud cum vitiis et concupiscentiis** et peccatis, quia carnaliter vivendo vult nobis auferre amorem Jesu Christi et vitam eternam **et mittere se ipsum cum anima** in infernum; ⁶ quia nos per culpam nostram fuimus fetidi, bono contrarii, ad malum prompti et voluntarii, quia sicut dicit

Dominus: ⁷ «De corde procedunt et exeunt cogitationes male» (Mc 7,21) *et cetera...*

⁹ Sed autem, postquam dimisimus mundum, nichil aliud **habemus** [*habere* Wo] facere, nisi ut solliciti simus sequi voluntatem [om. *Domini* Wo] et placere ipsi. ¹⁰ Multum caveamus ne simus terra secus viam **posita** petrosa vel spinosa, secundum quod dicit Dominus in Evangelio: ¹¹ «Semen est verbum Dei (Lc 8,11). ¹² Quod autem secus viam cecidit conculcatum est» (Lc 8,5) *et cetera usque ibi*: ¹⁷ «fructum afferunt in patientia» (Lc 8,15).

¹⁸ Et propterea omnes fratres, sicut dicit Dominus: «Dimittamus mortuos ... suos» (cfr. Mt 8,22). ¹⁹ Et multum caveamus a malitia et subtilitate satane, qui vult ne homo **mentem** [*virtutem* Wo] suam et cor suum habeat ad Dominum Deum, ²⁰ et circuiens desideret cor hominis sub specie alicuius mercedis vel adiutorii tollere et suffocare verbum et precepta Domini a memoria. Et volens cor hominis per secularia negotia et curas **inhabitare et excecere**, sicut dicit Dominus: ²¹ «Cum immundus spiritus» *et cetera usque ibi*: ²⁴ «Fiunt novissima illius hominis peiora prioribus» (Mt 12,43-45; Lc 11,24-26).

²⁵ Unde, omnes fratres, custodiamus nos multum, ne sub specie alicuius operis vel mercedis vel adiutorii perdamus aut tollamus mentem nostram et cor a Domino. ²⁶ Sed in caritate, que Deus est (cfr. 1 Joa 4,16), rogo omnes fratres tam ministros quam alios, ut omni impedimento remoto, omni cura et sollicitudine postposita, quocumque [om. *modo melius* Wo] possunt, amare, servire et adorare Dominum Deum mundo corde et pura mente faciant, quod ipse super omnia querit. ²⁷ Et semper faciamus habitaculum et mansionem (cfr. Joa 14,23) ipsi, qui est Dominus Deus omnipotens, Pater et Filius et Spiritus Sanctus, qui dixit: «Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere» omnia mala que ventura «sunt et stare ante Filium hominis» (Lc 21,36) ²⁸ «Et cum stabitis ad orandum (Mc 11,25), dicite (Lc 11,2): Pater noster» (Mt 6,9). ²⁹ Et adoremus eum puro corde, «quoniam oportet semper orare et non deficere» (Lc 18,1); ³⁰ «nam et Pater tales querit» adoratores (cfr. Joa 4,23). ³¹ «Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare» (Joa 4,24). ³² Et ad eum recurramus tamquam «ad pastorem et episcopum animarum» (1 Petr 2,25) nostrarum, qui dicit: «Ego sum pastor bonus» (Joa 10,11) *et cetera usque ibi*: «animam meam pono pro ovibus meis» (Joa 10,15). ³³ «Omnes vos fratres estis. ³⁴ Et patrem nolite vocare vobis super terram» (Mt 23,8-9) *et cetera*. ³⁵ Ne «vocemini magistri» (Mt 23,10) *et cetera*. ³⁶ «Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis» (Joa 15,7). ³⁷ «Ubicumque sunt duo vel tres congregati in nomine meo» (Mt 18,20) *et cetera*. ³⁸ «Ecce ego vobiscum sum in omnibus diebus» (Mt 28,20) *et cetera*. ³⁹ «Verba, que locutus sum vobis, spiritus et vita sunt» (Joa 6,64). ⁴⁰ «Ego sum via, veritas et vita» (Joa 14,6).

⁴¹ Teneamus ergo verba, doctrinam, vitam et sanctum evangelium **Domini nostri Jesu Christi**, qui dignatus est pro nobis rogare Patrem et nobis suum nomen manifestare dicens: ⁴² Pater, «manifestavi nomen tuum hominibus» (Joa 17,6) *et cetera usque ibi*: ⁵⁵ «Pater, quos dedisti michi volo ut ubi [ego] sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam» (cfr. Joa 17,24) «in regno tuo» (Mt 20,21). **Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto, sicut erat in principio et nunc et semper et in secula seculorum. Amen.**

II. *Fragmenta inserta in Hugo de Digna, Expositio super Regulam Fratrum Minorum* (ed. D. Flood, Ad Clara Aquas, Grottaferrata 1979)

[RegNB II,5:]

Unde sanctus de huiusmodi in Regula nondum bullata dicebat: Caveant sibi fratres et ministri fratrum, quod de negotiis suis nullo modo se intromittant (Expositio, cap. II; ed. Flood, p. 100).

[II,15:]

Antequam Regula bullaretur sanctus addebat: Et licet dicantur hypocrite, non cessent bene facere (Expositio, II, ed. Flood, 112-3).

[III,12:]

Unde ante bullam Regula sic habebat: Aliis autem temporibus non teneantur secundum hanc vitam nisi sexta feria ieiunare (*Expositio*, III, ed. Flood, 118).

[IV,6:]

... *ut sanctus ita prius dixit:* Recordentur ministri – inquit – quod commissa est eis cura animarum fratrum, de quibus, si aliquis perderetur propter eorum culpam et malum exemplum, oportebit eos reddere rationem (cfr. Mt 12,36) coram Domino Jesu Christo (*Expositio*, X, ed. Flood, 178).

[V,7-8:]

Sic sanctus in Regula originali dicebat: ⁷ Caveant omnes fratres, tam ministri quam alii, quod propter peccatum alterius vel malum exemplum non conturbentur vel irascantur, quia diabolus propter peccatum unius multos vult corrumpere; ⁸ sed spiritualiter, sicut possunt, adiuvent illum qui peccavit, quia non est opus sanis medicus, sed male habentibus (cfr. Mt 2,12; Mc 2,17 par.) (*Expositio*, VII, ed. Flood, 172).

[V,10:]

... *iuxta illud Domini verbum, quod etiam beatus Franciscus dicebat:* Principes gentium dominantur eorum, et qui maiores sunt potestatem exercent in eos. Non sic inter vos erit (Mt 20,25-26a) (*Expositio*, II, ed. Flood, p. 178).

[V,14b-15:]

... *sic sanctus ante bullam eos in Regula hortabatur:* Per caritatem spiritus voluntarie serviant et obediant invicem (cfr. Gal 5,13). Hec est, ait, vera et sancta obedientia Domini nostri Jesu Christi (*Expositio*, X, ed. Flood, 182).

[VI,1-2:]

Unde sic prius in Regula dicebatur: ¹ Fratres, in quibuscumque locis sunt, qui non possunt **spiritualiter** vitam nostram servare, **idipsum suo ministro significant**. ² Minister vero taliter eis studeat providere, sicut ipse vellet sibi fieri, si in simili casu esset (*Expositio*, X, ed. Flood, 183).

[VI,1:]

... *vel secundum primam, ut dictum est, Regulam:* In quibuscumque locis sunt fratres ... (*Expositio*, X, ed. Flood, p. 184).

[VII,1-2:]

Unde Regula sic prius habuit: ¹ Omnes fratres, in quibuscumque locis apud alios exstiterint, non sint camerarii neque cancellarii, neque presint in domibus eorum quibus serviunt, neque recipiant aliquod officium quod scandalum generet vel anime sue faciat detrimentum (cfr. Mc 8,36), ² sed sint minores et subditi omnibus qui **in eisdem domibus** sunt (*Expositio*, IV, ed. Flood, 131).

[VII,3:]

Unde in Regula prius dicebatur: Fratres qui sciunt laborare, laborent et eam artem exercent quam noverunt, si non fuerit contra salutem anime sue (*Expositio*, V, ed. Flood, 140).

[VII,6:]

Et post pauca: Unusquisque in ea arte et officio, in quo vocatus est, permaneat (cfr. 1 Cor 7,24) **secundum dispensationem Ministri** (*Expositio*, V, ed. Flood, 140).

[VII,12:]

Unde ante bullam in Regula sic ponebat: Servi Dei semper orationi vel alicui bone operationi insistere debent (*Expositio*, V, ed. Flood, 140).

[VII,13:]

Et ante bullam hec in Regula verba erant: Caveant fratres quod nullum locum **vel aliquam rem** sibi approprient vel alicui defendant. Et quicumque ad eos venerit, [amicus] vel adversarius, **cum ipsis modo aliquo non contendant** (*Expositio*, VI, ed. Flood, 161).

[VIII,15-16:]

Sic sanctus prius in Regula loquebatur ... ¹⁵ *Et iterum:* Ubicumque sunt fratres et in quocumque loco se invenirint, spiritualiter et diligenter debeant se videre et honorare ad invicem sine murmuratione (1Petr 4,9). ¹⁶ Et caveant sibi fratres, quod non ostendant se tristes extrinsecus et nubilosos hypocritas (cfr. Mt 6,16), sed ostendant se gaudentes in Domino et hilares **et iocundos** et convenienter gratiosos (*Expositio*, VI, ed. Flood, 166).

[VIII,6:]

De pecunia inventa sanctus ita dicebat: Si inveniremus **pecuniam**, non curemus tamquam de pulvere quem pedibus calcamus (*Expositio*, VI, ed. Flood, 132).

[IX,3:]

Hec prime Regule littera sic habebat: Cum necesse fuerit, vadant fratres pro elemosyna (*Expositio*, VI, ed. Flood, 160).

[IX,3-9:]

Hoc ipse diffusius in originali Regula sic ponebat: ³ Cum necesse fuerit, vadant fratres pro elemosyna. ⁴ Et non verecundentur, sed magis recordentur quod Dominus noster Jesus Christus, Filius Dei vivi (Joa 11,27) omnipotentis, *posuit faciem suam ut petram durissimam* (Is 50,7), et nec verecundatus est; ⁵ et fuit pauper et hospes et vixit de elemosynis ipse et discipuli eius. ⁶ Et quando facerent eis homines verecundiam et nollent eis dare, referant inde gratias Deo, quia de verecundiis recipient magnum honorem ante tribunal Domini nostri Jesu Christi. ⁷ Et sciant quod verecundia non patientibus, sed inferentibus imputatur, ⁸ et quod elemosyna est hereditas et iustitia que debetur pauperibus, quam nobis acquisivit Dominus Jesus Christus. ⁹ Et fratres qui eam acquirendo laborant, magnam mercedem habebunt et faciunt lucrari et acquirere tribuentes: quia omnia que homines relinquunt in mundo, peribunt, sed de caritate et elemosynis quas fecerunt, habebunt premium a Domino (*Expositio*, VI, ed. Flood, 162).

[IX,10:]

Sic sanctus prius in Regula loquebatur: Secure manifestet unus alteri necessitatem suam, ut sibi necessaria inveniatur et ministret (*Expositio*, VI, ed. Flood, 166).

[X,3:]

... ante bullam sanctus in Regula sic monebat: Rogo fratrem infirmum, ut **referendo** de omnibus gratias Creatori, **qualem** vult eum Deus, talem esse desideret, sanum sive infirmum (*Expositio*, VI, ed. Flood, 166).

[X,4:]

Et post pauca: **Rogo omnes fratres meos, ut in infirmitatibus non irascantur vel conturbentur contra Dominum vel** contra fratres, **nec multum** sollicitate **postulent** medicinam, nec nimis **desiderent** liberare carnem cito morituram, que est anime inimica (*Expositio*, VI, ed. Flood, 167).

[XVI,5-7:]

Duplicem autem modum conversandi inter incredulos sanctus in Regula prima ponens dicebat: ⁵ Fratres, inquit, duobus modis inter eos possunt spiritualiter conversari. ⁶ Unus modus, ut non

faciant lites nec contentiones, sed subditi sint omni creature propter Deum (1 Petr 2,13) et confiteantur se esse christianos. ⁷ Alius modus est quod, cum viderint placere Domino, annuntient verbum Dei, ut credant in Deum Patrem omnipotentem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium, redemptorem **omnium fidelium** et salvatorem, et ut baptizentur et efficiantur christiani, **quia salvari non possunt, nisi qui baptizantur et sunt vere spirituales christiani**, quia «nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest intrare regnum Dei» (cfr. Joa 3,5) (*Expositio*, XII, ed. Flood, 192).

[XVI,10-11.17.14:]

Et quibusdam interpositis addebat: ¹⁰ Et recordentur fratres, quia dederunt se et reliquerunt corpora sua Domino Jesu Christo. ¹¹ Et pro eius amore debent **sustinere persecutionem et mortem**, quia dicit Dominus: «Qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet eam» (cfr. Lc 9,24). ¹⁷ «Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus» (Lc 12,4). ¹⁴ «Si vos persequuntur in una civitate, fugite in aliam (cfr. Mt 10,23) (*Expositio*, XII, ed. Flood, 192).

[XVII,3:]

... prout sanctus prius in Regula hortabatur dicens: Omnes fratres operibus predicent (*Expositio*, IX, ed. Flood, 177).

[XIX,3:]

Miro sanctus affectum personis ecclesiasticis deferi volebat, unde prius in Regula sic dicebat: Omnes clericos et omnes religiosos habeamus pro dominis in iis que a nostra religione non deviant, et ordinem et administrationem et officium eorum Domino veneremur (*Expositio*, IX, ed. Flood, 176).

[CITAZIONI RIASSUNTIVE:]
[cfr. RegNB VIII,10-11; VIII,8:]

Sustinebat [Franciscus] quod fratres leprosis in manifesta necessitate elemosynam quererent, sic tamen ut a pecunia multum caverent [cfr. VIII,10-11]. Et quamvis pia loca, in quibus fratres hospitabantur vel morabantur, diligeret, non tamen patiebatur ut pro loco aliquo pecuniam quererent vel queri facerent, vel cum querentibus eam irent [cfr. VIII,8] (*Expositio*, IV, ed. Flood, 131).

[cfr. XI,4:]

Raca vel fatue fratri typo contumelie dicere nefas ducebant, cum etiam Regula prius hec ipsa evangelii verba exprimeret (cfr. Mt 5,22) (*Expositio*, I, ed. Flood, 96).

[cfr. XI,1; XIV,4-6:]

Porro evangelium non contendere [cfr. XI,1] non repetere, non resistere malo docet [cfr. XIV,4-6], que omnia ante bullam Regula specialiter exprimebat, sed nunc concisis ac generalibus verbis eadem comprehendit (*Expositio*, VI, ed. Flood, 161).

[cfr. XXIV,1-3:]

... cuius interdum pro edificatione ac maioris contextus per originem elucidatione recordor omnes fratres ... tenorem et sensum eorum que in ipsa regula scripta erant ... docentes, discentes, inspicientes orabat a Domino benedici (*Expositio. Prologus*, ed. Flood, 92).

Addendum, niet in Esser of Paolazzi

[XIII,1-2]

Beatus Franciscus prius in regula discernebat novitium ab Ordine pro fornicatione publica expellendum, non autem professum si humiliter in pannis probationis ad tempus iniunctam sibi penitentiam ageret et a reciduo caveret. De quo etiam dicebat: Licet ei panni probationis occasione dantur pro pena, non tamen absolvitur a professione et obedientia quam promisit (*Expositio*, I, ed. Flood, 109).

III. *Fragmenta* in Thomas de Celano, *Vita secunda sancti Francisci* conservata

[Cfr. *RegNB* IV,6:]

[Ministri] teneantur in die iudicii coram te, Domine, reddere rationem (cfr. Mt 12,36), si aliquis frater eorum vel negligentia vel exemplo seu etiam aspera correctione perierit (*2Cel*, 143: *Fontes Franciscani*, 571).

[cfr. *RegNB* VII,16:]

... *pro generali commonitione in quodam capitulo scribi fecit hec verba*: Caveant fratres, ne se ostendant extrinsecus nubilosos et hypocritas tristes, sed ostendant se gaudentes in Domino (cfr. Fil 4,4), hilares et iucundos et convenienter gratiosos (*2Cel*, 128: *Fontes Franciscani*, 560).

[cfr. *RegNB* VIII,6:]

... inculcans temerario verbum regule, quo satis elucet velut pulverem inventum denarium conculcari debere (*2Cel*, 66, *Fontes Franciscani*, 505).

[cfr. *RegNB* X,3-4:]

Unde in quadam regula scribi fecit hec verba: **Rogo omnes fratres meos infirmos, ut in suis infirmitatibus non irascantur vel conturbentur** contra Deum vel contra fratres. Non **multum** sollicite **postulent medicinas**, nec nimis **desiderent** liberare carnem cito morituram, que est anime inimica. De omnibus gratias **agant, ut quales vult eos** esse Deus, tales se fore desiderent. Quos enim Deus ad vitam preordinavit eternam (cfr. Act 13,48), flagellorum atque infirmitatum stimulis erudit, sicut ipse dixit: Ego quos amo, corrigo et castigo (Apoc 3,19) (*2Cel*, 175, *Fontes Franciscani*, 598).